

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

PRAXEOLOGICAL APPROACH: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Статтю присвячено аналізу теоретико-методологічних аспектів праксеологічного підходу. Встановлено, що праксеологія є наукою, яка встановлює норми, принципи та закони ефективної діяльності, продуктивної роботи, результативності праці. Було виявлено, що сьогодні існують різні наукові підходи до трактування праксеології – як науково-методологічної бази соціально-гуманітарних наук; моделі організаційної науки, спрямованої на напрацювання практичних порад щодо оптимізації професійної діяльності; нової наукової дисципліни, загальної теорії раціональної діяльності людей із погляду ефективності. Практична спрямованість праксеології концентрує увагу на дослідженні раціональної діяльності для підвищення її ефективності. Властивостями ефективності є універсальність, відносність, вимірюваність.

На основі праксеології сформувався праксеологічний підхід, що є методологічним інструментом, який застосовують у різних галузях щодо управління організацією діяльності та підвищення її ефективності. Увагу зосереджено на трьох рівнях реалізації праксеологічного підходу: рівні типології дій і побудови системи понять; рівні розробки ефективних нормативних систем дій; рівні критики історії розвитку людських дій із погляду їх технічних переваг. Особливу увагу приділено характеристиці функцій праксеологічного підходу (системній, технологічній, особистісно орієнтованій діяльній, тезаурусній). Встановлено, що праксеологічний підхід гармонійно інтегрується з іншими методологічними підходами – системним, діяльним, особистісним, комплексним, акмеологічним, які комплексно допомагають розв'язувати проблеми організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, впливаючи на розвиток майбутніх фахівців і вдосконалюючи практико орієнтовані технології навчання.

Ключові слова: праксеологічний підхід, діяльність, теоретико-методологічні аспекти, майбутні фахівці.

The article is devoted to the analysis of theoretical and methodological aspects of the praxeological approach. It is established that praxeology is a science that establishes norms, principles and laws of effective activity, productive work, work's productivity. The study revealed that there are different scientific approaches to the interpretation of praxeology – as a scientific and methodological basis of the social sciences and humanities. It is considered as models of organizational science aimed at developing practical advice on optimizing professional activities; a new scientific discipline, a general theory of rational human activity in terms of efficiency. Praxeology focuses on the study of rational activity's effectiveness increase. The properties of efficiency are universality, relativity, measurability.

It has been formed a praxeological approach on the basis of praxeology. This approach is considered as a methodological tool that is used in various fields to manage the organization of activities and increase its efficiency. Attention is focused on three levels of implementation of the praxeological approach: levels of typology of actions and construction of a system of concepts; levels of development of effective regulatory systems of action; levels of criticism of the history of human action in terms of their technical advantages. Particular attention is paid to the characteristics of the praxeological approach's functions (systemic, technological, personality-oriented activity, thesaurus). It is established that the praxeological approach is harmoniously integrated with other methodological approaches – systemic, activity, personal, complex, acmeological. Such approaches comprehensively help to solve organization problems of educational process in higher education institutions. They influence on the development of future specialists and improve practice-oriented technologies.

Key words: praxeological approach, activity, theoretical and methodological aspects, future specialists.

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.31>

Романовська Л.І.,

докт. пед. наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Актуальність дослідження зумовлена запитами соціально-педагогічної практики та потребою розвитку системи освіти в підвищенні якості та результативності професійної діяльності фахівців, оскільки від їхньої діяльності залежить якість надання послуг, досягнення необхідних освітніх результатів, відповідність освіти державним стандартам, соціальним та особистісним очікуванням громадян. Тому особливої актуальності набуває проблема пошуку резервів і шляхів підвищення результативності педагогічної діяльності.

Специфіка кожної спеціальності певним чином організовує свідомість людини. Чим яскравішим представником своєї професії є людина, тим виразніше та набагато змістовніше в ній відображені специфічний світогляд та особистісні якості. У контексті нашого дослідження в одному освіт-

ньому полі виявляються представники соціальної сфери із властивими їм особливостями сприйняття й осмислення світу. Окреслені особливості вимагають, зберігаючи їхню індивідуальність, таку організацію навчального процесу і застосування таких технологій, які, з одного боку, будуть переконливими у плані можливості їх перенесення на будь-яку предметну галузь (праксеологічний підхід), з іншого – емоційно-ціннісно переживати ситуацію за рахунок інформаційних і діяльносних «відкриттів» на заняттях і в процесі самостійної діяльності (аксіологічний підхід).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практична спрямованість праксеології концентрує увагу на дослідженні раціональної діяльності для підвищення її ефективності. Властивостями ефективності є універсальність, відносність, вимірюваність. На основі праксеології сформувався праксеологічний підхід, що є методологічним інструментом, який застосовують у різних галузях щодо управління організацією діяльності та підвищення її ефективності. Увагу зосереджено на трьох рівнях реалізації праксеологічного підходу: рівні типології дій і побудови системи понять; рівні розробки ефективних нормативних систем дій; рівні критики історії розвитку людських дій із погляду їх технічних переваг. Особливу увагу приділено характеристиці функцій праксеологічного підходу (системній, технологічній, особистісно орієнтованій діяльній, тезаурусній). Встановлено, що праксеологічний підхід гармонійно інтегрується з іншими методологічними підходами – системним, діяльним, особистісним, комплексним, акмеологічним, які комплексно допомагають розв'язувати проблеми організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, впливаючи на розвиток майбутніх фахівців і вдосконалюючи практико орієнтовані технології навчання.

І. Колесникова, О. Любогор, Т. Котарбінський, Л. фон Мізес, В. Поліщук, Л. Романишина та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на вагомий науковий результат цих досліджень, поза увагою дослідників залишилася проблема аналізу теоретико-методологічних аспектів праксеологічного підходу.

Мета статті – узагальнити та систематизувати наукові уявлення про сутність і теоретико-методологічні аспекти праксеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в українському суспільстві загалом та у вищій школі зокрема спостерігається прагнення до практичної спрямованості діяльності, що зумовлює розвиток праксеології як найважливішої передумови підвищення ефективності організації й управління в соціальних системах. На думку Л. Романишиної, праксеологія займає перший ряд серед наук, які досліджують становлення глобальних знань про людину та її діяльність. Це зумовлено тим, що праксеологія націлена на аналіз раціональної та результативної професійної діяльності й охоплює трансдисциплінарну галузь знань [12, с. 448].

У науковий обіг у рамках практичної соціології поняття «праксеологія» (від грецьк. – діяльність) увів Т. Котарбінський. Учений разом зі своїми колегами вперше сформулював і розвинув вчення про ефективність діяльності праці колективів, здійснивши аналіз форм організації праці, взаємодію і комунікацію індивідів, індивіда і колективу у процесі виробництва [1]. Основи практичної праксеології закладені у праці Т. Котарбінського «Трактат про хорошу роботу» [8], суть ідеї якої полягає в тому, що фундаментом праксеології є базове поняття практики. Праксеологічний потенціал передбачає концентрацію і проектування соціокультурного буття людей.

Слід зазначити, що праксеологія – це наука, яка встановлює норми, принципи та закони ефек-

тивної діяльності, продуктивної роботи, результативності праці. Появу та становлення цієї галузі знань розглядають як розвиток ідеї ефективної, раціональної й у підсумку досконалої діяльності людей. П. Зуєв заявляє, що праксеологія досліджує глобальне знання про людину, її діяльність і перетворення у суспільстві [5].

Для педагогів праксеологія є методологічною основою оволодіння уміннями та навичками професійного функціонування в освітньому просторі, передумовою до формування умінь володіти власними діями [4].

Представимо найбільш поширені наукові підходи до трактування терміну «праксеологія» (табл. 1).

Праксеологія має багатосторонні зв'язки з різними спеціальними науками. Особливо багато точок дотику є із психологією, педагогікою й етикою. Так, П. Бурдье вивчав соціальну праксеологію як інструмент аналізу, який поєднує структурний і феноменологічний підходи, що дало змогу об'єднати досвід акторів для конструювання категорій перцепції та диспозиції, що формують поведінку і соціальні позиції акторів [3]. У свою чергу, педагогічну праксеологію розглядають як загальну теорію педагогічної діяльності із загальними принципами та шляхами підвищення ефективності та корисності професійних дій, закономірностями й умовами доцільної та раціональної побудови діяльності педагога [6, с. 52].

Перебуваючи у полі зору загальної теорії професійної діяльності, праксеологія розкриває її сутність, закономірності та способи досягнення ефективності й успішності діяльності фахівця. Оскільки вона є практико-орієнтованою методологічною системою, праксеологія інтегрує філософські, наукові, практичні знання в галузі професійної дії.

В основі праксеології спочатку була закладена ідея органічно поєднати практичні розробки у галузі організації праці на основі загальних схем

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення терміна «праксеологія»

Автор	Сутнісна характеристика «праксеології»
Я. Зеленецький	Наука про принципи та методи ефективної діяльності; дослідження в галузі праксеології спрямовані на розробку принципів основ організації спільної діяльності людей, прийняття рішень, мотивації та реалізації як колективних, так і індивідуальних дій
П. Зуєв [5]	Наука, що досліджує норми, принципи, структуру та закономірності організації раціональної діяльності людей, спрямованої на підвищення продуктивності праці, вдосконалення життєдіяльності людини
П. Кондрашов [7]	Особлива науково-методологічна база соціально-гуманітарних наук
Т. Котарбінський [8]	Типова модель організаційної науки, спрямована на напрацювання практичних порад, з асиміляцією та систематизацією даних із різних наук під кутом зору завдань цієї сфери діяльності
С. Лошкина	Галузь соціологічних досліджень, що вивчає методику аналізу різних дій або сукупність дій із погляду встановлення їхньої ефективності
Н. Сацков	Нова наукова дисципліна або загальна теорія раціональної діяльності людей із погляду ефективності
Е. Слуцький	Загальна теорія успішної, цілеспрямованої діяльності

і принципів методології та логіки науки, тобто проєкту «граматики дії (за аналогією із загальною граматику мови), що впорядковує праксеологічні відносини» [13].

Завдання праксеології спрямоване на знаходження загальних законів будь-якої людської діяльності та виявлення на цій основі найбільш загальних її правил. Практична праксеологія концентрує увагу на дослідженні раціональної діяльності як такої для підвищення її ефективності. Йдеться саме про таку діяльність, яку співвідносять із ефективністю, розглядають як міру цільової можливості, що реалізується людиною внаслідок її діяльності; позитивний результат діяльності, єдність внутрішньої та зовнішньої активності, єдність системи та середовища, способів існування системи та її розвитку [5].

Властивостями ефективності є, по-перше, універсальність – властивість, притаманна ефективності як категорії при оцінюванні будь-яких видів діяльності. По-друге, відносність – відносний характер ефективності проявляється при зіставленні цілей діяльності, її результатів, витрачених часу, коштів, психофізіологічних ресурсів. По-третє, вимірюваність – філософська категорія, що виражає єдність якості та кількості об'єкта, вказує межу, за якою зміна кількості об'єкта тягне за собою зміну його якості; вказує на відповідність як на основу балансу і гармонії.

Праксеологія як загальна методологія розглядає способи діяльності з погляду їхніх практичних властивостей, ефективності. Щоб бути ефективною, діяльність повинна бути результативною, продуктивною або плідною (досягати поставленої мети), «правильною» (точною, адекватною, максимально наближатися до зразка, норми), «чистою» (уникати непередбачених наслідків і непотрібних додаткових включень), «надійною» і послідовною [8].

Для досягнення ефективності освітнього процесу у закладі вищої освіти необхідно:

- враховувати педагогічні закономірності та дидактичні принципи;
- формувати внутрішні та зовнішні мотиви майбутніх фахівців;
- створювати умови для реалізації індивідуального потенціалу студентів на основі їхніх потреб;
- гармонізувати морально-етичні відносини між суб'єктами освітнього процесу;
- систематично аналізувати, оцінювати та корегувати освітній процес на основі критеріїв ефективності.

Підтримуємо П. Зуєва в тому, що найбільш оптимальними та сприятливими умовами досягнення ефективності освітнього процесу є:

- високий науковий рівень змісту навчання;
- чітка організація активної самостійної та практичної діяльності студентів;
- система формування в майбутніх фахівців раціональних способів продуктивної діяльності;

– розвиток мотиваційної сфери навчання, використання спеціальних прийомів стимулювання навчання;

– формування пізнавального інтересу, ціннісних орієнтацій;

– створення сприятливого комунікативного клімату в навчанні, позитивних взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу при організації та виконанні спільних творчих робіт [5].

На принципах праксеології почав формуватися праксеологічний підхід як методологічний інструмент, що застосовують у різних галузях управління організацією діяльності та підвищення її ефективності. Означений підхід передбачає звернення до процесуальної сторони діяльності для її оптимізації, виявлення доцільності та раціональності педагогічних дій і операцій, оскільки саме педагогічна дія є основною функціональною одиницею педагогічної діяльності. Правильно виконані дії сприяють досягненню високого рівня результативності [9, с. 8].

Аналізуючи специфіку праксеологічного підходу, В. Поліщук наголошує на тому, що він пов'язаний із розвитком і впровадженням праксеології та почав формуватися у другій половині ХХ ст. Цей інноваційний підхід спрямований на вивчення людської діяльності з позицій оптимальності її здійснення. Основне його завдання спрямовано на вивчення, пошук і впровадження всього необхідного для ефективної діяльності. Основою праксеологічного підходу є категорії цінності та змісту, якості, норми, цілі, дії, процедури, результату та продукту, корекції діяльності. Дослідниця підкреслює, що праксеологічний підхід дає змогу виявити ефективні способи орієнтації й удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців на забезпечення їх успішності в майбутній професійній діяльності; встановити зв'язок професійної підготовки фахівців з ефектами їх практичної професійної успішності; фіксувати й інтерпретувати праксеологічно значущі ефекти професійної підготовки [11, с. 149].

На думку Г. Петрової: «Праксеологічний підхід орієнтований на продуктивність підготовки, що напряму пов'язана із професійною самоідентифікацією фахівців, їхньою здатністю включитися до самостійної професійної діяльності, відповідно і до процесу самозмін і саморозвитку, з умінням трансформувати знання, ідеї у продукти власної професійної діяльності» [10, с. 144].

Т. Котарбінський запропонував використовувати три рівні реалізації праксеологічного підходу:

– рівень типології дій і побудови системи понять (категорій);

– рівень розробки ефективних нормативних систем дії, що дають змогу розглядати проблематику з позиції конкретно-історичних соціокультурних контекстів;

Функції праксеологічного підходу

Функції	Змістова характеристика
Системна	Розглядає й аналізує об'єкт як систему з усіма наявними зв'язками та на цій основі пропонує цілісну схему ефективного управління такою системою
Діяльнісна	Аналізує сутність діяльності з позиції психолого-педагогічного контексту, виявляє її закономірності, умови успішного протікання, активізації максимальної активності майбутніх фахівців у процесі професійного навчання
Технологічна	Проявляється в можливостях визначення оптимальних освітніх технологій, спрямованих на розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців
Особистісно-орієнтована	Описує умови для повноцінної реалізації особистості в період професійної підготовки та професійної діяльності в майбутньому, що дає можливість відстежувати особистісний розвиток майбутнього фахівця у закладі вищої освіти відповідно до його індивідуальних можливостей
Тезаурусна	Усвідомлює необхідність володіння термінологією конкретної професійної сфери

– рівень критики історії розвитку людських дій із погляду їхніх технічних переваг і критики методів цих дій [8].

Найбільш вдало, на нашу думку, розкрили сутність праксеологічного підходу зарубіжні вчені [6], пояснюючи його цілком закономірним перетворенням практики з позиції «розумного діяння», що змінює дійсність і змінює діяльність з урахуванням цих закономірностей. Означений підхід передбачає підстави для структурно-функціонального аналізу основних «інструментів», які використовує фахівець у практичній діяльності – методу, методики, технології тощо. Він отримує додаткову можливість для рефлексії з приводу успішності чи неуспішності своїх дій.

У свою чергу, сутність цього методу полягає у практичному (й історичному) дослідженні та характеристиці різних трудових умінь, навичок і прийомів, виявленні їх елементів і складанні на цій основі різних рекомендацій практичного характеру [2]. По-іншому визначає праксеологію Людвіг фон Мізес у книзі «Людська діяльність»: як науку про загальні принципи організації людської діяльності, не прагнучи до знань за її межами.

Праксеологічний підхід виникає як наслідок пересічення двох тенденцій: прагнення до побудови загального громадського знання і прагнення до охоплення багатого матеріалу конкретних факторів діяльності. Отже, праксеологію можна розглядати як науку, галузь соціологічних досліджень та «інструмент» аналізу людської діяльності.

Підтримуємо О. Любогор у тому, що праксеологічний підхід відрізняється від інших підходів, по-перше, парадигмою (у значенні сукупності фундаментальних наукових установок, уявлень і термінів) людська діяльність як об'єкт розглядається з позиції оптимальності її здійснення. По-друге, синтагмою (у значенні «разом побудоване, сполучене; послідовність елементів, пов'язаних ставленням «що визначається – визначальне») має свою мову опису та способи аргументації. По-третє, прагматикою – має на меті обґрунтування норм ефективної діяльності, цінністю – максимальну ефективність і доцільність, завданнями – аналітичний

опис, характеристику і класифікацію шляхів вдосконалення діяльності [9].

Слід зазначити, що ще однією особливістю праксеологічного підходу є його поліфункціональність (табл. 2).

Реалізація функцій праксеологічного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців сприяє актуалізації та реалізації «ефективності», що передбачає досягнення високого результату з мінімальними ресурсними витратами, «результативності», яка співвідносить поставлену мету і досягнутий результат, та «оцінки», що характеризує дію з позиції її результативності й ефективності.

Висновки. Практичне підход у професійній підготовці майбутніх фахівців має вагомий потенціал у розв'язанні проблеми організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, і це проявляється як у розвитку особистості студента, так і в пошуку вдосконалення практико орієнтованих технологій і нових способів забезпечення збагачення змісту наукових предметних сфер.

Можливості праксеологічного підходу дозволяють не тільки визначити норми здійснення діяльності, але і запропонувати рекомендації щодо оптимізації дій. Нині є потреба у впровадженні праксеологічного підходу у процес підготовки майбутніх фахівців, що гармонійно інтегрується з іншими загальнонауковими підходами – системним, діяльнісним, особистісним, комплексним, акмеологічним, які безпосередньо пов'язані з різними аспектами діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бебик В.М. Соціально-комунікаційна праксеологія: поняття і методологія. *Інформація і право*. 2011. № 2 (2). С. 53–60.
2. Большой словарь по социологии. URL: <http://www.вокабула.рф/словари/большойсловарь-по-социологии/>.
3. Бурдьё П. Социология политики / пер. с фр. ; сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко. Москва : Socio-Logos, 1993. 336 с.
4. Гнатів З.Я. Музична освіта в Україні: філософсько-праксеологічний підхід як методологічний концепт дослідження. *Філософські обрії*. 2017. № 37. С. 136–143.

5. Зуев П.В. Теоретические основы повышения эффективности деятельности учащихся при обучении физике в средней школе : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Санкт-Петербург, 2000. 344 с.

6. Колесникова И.А., Титова Е.В. Педагогическая праксеология. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 256 с.

7. Кондрашов П.Н. Философия практики Карла Маркса и материализм. *Вестник ОмГУ*. 2015. №3(77).

8. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе. Москва : Экономика, 1975. 270 с.

9. Любогор О.В. Практикологический подход к анализу результативности педагогической деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Санкт-Петербург, 2011. 27 с.

10. Петрова Г.Н. Диада «аксиология – праксеология» – онтологическая сущность программы

«преподаватель высшей школы»: от ситуации неожиданности к профессиональному самоопределению. *Вектор науки ТГУ*. 2011. № 1 (4). С. 144–147.

11. Поліщук В.А. Практикологічний підхід як інноваційна основа вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. 2014. Вип. 32. С. 148–150.

12. Романишина Л.М. Використання практикологічного підходу під час професійної підготовки студентів до розв'язування конфліктів. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2017. № 4 (59). С. 447–451.

13. *Философский словарь*. URL: <http://www.philosophydic.ru/prakseologiya>.